

ԺԱՄԱՆՑԸ ԵՎ ՆՐԱ ԴԵՐԸ ԱՆՁԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ

Կիրակոսյան Գայանե

դասախոս,

Երևանի պետական համալսարան,

Հայաստանի Հանրապետություն

gayane.kirakosyan@ysu.am

<https://orcid.org/0009-0003-1200-4009>

Ամփոփում

Համառոտ ներածական: Վերջին դարաշրջանի գիտական կարևորագույն ձեռքբերումները համակարգչային տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացումն ու ներդրումն են կյանքի գրեթե բոլոր ոլորտներում: Արհեստական բեռնավորված էլեկտրոնային սարքերը դարձել են կարծես մարդկային ինտելեկտի իդեալը: Սակայն համակարգչային գիտելիքները, հաճախ անկենդան և ապակոմպոնենտ տեղեկատվություն են հաղորդում երեխաներին, և դա բացասաբար է անդրադառնում նրանց հուզականային, բարոյական ու հոգևոր զարգացման վրա: Այդ մասին դեռևս 19-րդ դարի սկզբներին իր մտավախությունն էր հայտնում հոգեբան, փիլիսոփա, մանկավարժ Գեորգի Գյուրջիևը, որը նշում էր մարդու՝ մեքենայի վերածվելու վտանգի մասին: Զարգացումն ու առաջընթացը չպետք է հանգեցնեն նրան, որ մարդը դառնա բիոռոբոտ՝ կենսաբանական մեքենա:

Կրթության փիլիսոփայությունը, իր զարգացման ընթացքում ունենալով հոգևոր ու մատերիալիստական գաղափարական շրջափոխեր, ընդունում է, որ այսօր բանականության դարաշրջանը իր տեղը զիջում է գիտակցականության դարաշրջանին, և մանկավարժության խնդիրը դարձել է գիտակցական մարդու դաստիարակումը՝ ի լրումն բանական մարդու, որը գիտակցաբար է մոտենում իր կեցության ձևի ընտրությանը, գիտատեխնիկական առաջընթացին:

Հռոպածում ներկայացված է ժամանցի մշակույթի ձևավորման կարևորությունը անձի զարգացման և նրա էս-ի ձևավորման գործընթացում: Դեռ անտիկ դարաշրջանից ի վեր ժամանցը համարվել է հատուկ գործունեություն, հատուկ էներգիա, որը տիեզերական ներդաշնակության լեզուն էր, և որի միջոցով մարդը կարող էր բացահայտել իր ներուժը՝ պերսոնացվելով տիեզերական բանականությանը: 20-21-րդ դարերում վերնախավի կողմից մեծամասնության համար հորինվեց քվազի հանգիստը, որը, հետամուտ կերպով ինֆերնալ (դժոխային) էներգիայի միջոցով, քարոզչության օգնությամբ ապամարդկայնացնելով մարդկայինը, արժանապատիվը, ձևավորեց նոր իրականություն՝ սովորեցնելով ինչպես ապրել, մտածել, ինչով սնուցել հոգևորը: Նսեմացնելով մարդկանց հոգեմտավոր աշխարհը՝ փորձում են կորցնել ինքնություն գործունեություն ծավալելու գործառույթը: Ժամանցը, վերածվելով զվարճանքի, դարձել է զենք՝ ուղղված անձի ոչնչացմանը: Դա է պատճառը, որ ներկայումս հրատապ կարևոր է դարձել ժամանցի մշակույթի ակունքներին վերադառնալը, ճիշտ կազմակերպել երեխաների բանականի, հուզականի երևակայականի գիտակցված սինթեզի, սիներգիայի կազմավորումը, որի ընթացքում է ծնվում նորը, բարոյականը, մարդկայինը: Միայն այդ դեպքում մարդկային մտքի առավելությունները կարող են փրկել Երկիր մոլորակը աղետներից, կործանումից:

Բանալի բառեր *Ժամանց, հանգիստ, սիներգիա, էներգիա, սուբյեկտիվություն, էս-ի ձևավորում, տիեզերական բանականություն, գիտակցում:*

Հիմնախնդիրը անձի զարգացման գործընթացում ժամանցի մշակույթ ձևավորելու անհրաժեշտությունն է, նաև «Ժամանց», «հանգիստ», «աշխատանք» եզրույթների ճիշտ ընկալումն ու տարանջատումը:

Հիմնախնդրին առնչվող արդիական հետազոտությունների ու հրատարակությունների հակիրճ վերլուծություն:

Հիմնախնդրին անդրադարձել են Սուկրատեսը, Պլատոնը, Արիստոտելը, Ցիցեոնը, Սենեկան, Օգոստինոս Երանելին, Թովմա Աքվինացին, Թոմաս Հոբսը, Էրիխ ֆրոմը, Ալբերտ Շվեյցերը, Էդիթ Հոլը, Ջոն Փայփերը:

Հետազոտության նպատակն է պատմամշակութային վերլուծության միջոցով ներկայացնել «աշխատանք», «հանգիստ», «Ժամանց» եզրույթների փոփոխությունը և դրանց ազդեցությունը տվյալ դարաշրջանի զարգացման վրա, ուսումնասիրել և ըստ դարաշրջանների ներկայացնել «Ժամանց», «հանգիստ», «աշխատանք» եզրույթների նշանակությունը մարդկային ներուժի արդյունավետ օգտագործման, ժամանցի մշակույթի ճիշտ կազմակերպման հարցում:

Հետազոտության նորույթը: Մեր կողմից փորձ է արվել ուսումնասիրելու ու համակարգված ներկայացնելու տեխնոլոգիագիայի, սիներգիայի, անհատականացման առաջատար դերերի նշանակությամբ պայմանավորված «Ժամանցի մշակույթ» հիմնախնդրի ուսումնասիրությունն ու վերլուծությունը:

Հիմնական նյութի շարադրանքը: Ակնհայտ է, որ վերջին դարաշրջանի գիտական ամենակարևոր ձեռքբերումը համակարգչային տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացումն ու ներդրումն է կյանքի գրեթե բոլոր ոլորտներում: Արհեստական բեռնավորված էլեկտրոնային սարքերը կարծես դարձել են մարդկային ինտելեկտի իդեալը: Դա հանգեցրել է նրան, որ մարդկությունը սկսել է խոնարհվել իր իսկ ստեղծագործության առջև և ծառայել դրան: Սակայն պետք է ճիշտ գնահատել մարդկային մտքի առավելություններն ու արհեստական ինտելեկտի հնարավորությունները: Հենվելով գիտության ձեռքբերումների վրա՝ մարդը ստեղծել է տեխնիկա, որի աստիճանական զարգացման շնորհիվ գնալով ավելի հարմարավետ ու գեղեցիկ է դարձել մեր կյանքը: Կյանքի բոլոր ոլորտներում, հատկապես կրթության մեջ, գրեթե բոլոր գործընթացների կազմակերպումը հնարավոր է դարձել համակարգիչների ու ծրագրավորման միջոցով, սակայն պետք է գիտակցենք, որ ուղեղը արմատապես տարբերվում է համակարգչից, որովհետև այն հենց իր՝ մարդու գիտելիքների արդյունքն է: Համակարգչային գիտելիքները անկենդան տեղեկատվությունն են հաղորդում երեխաներին, և դա կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ նրանց հուզականային, բարոյական ու հոգևոր զարգացման վրա: Այդ մասին դեռևս 19-րդ դարի սկզբներին իր մտավախությունն էր հայտնում հոգեբան, փիլիսոփա, մանկավարժ Գեորգի Գյուրջիևը, որը նշում էր մարդու մեքենայի վերածվելու վտանգի մասին: Զարգացումն ու առաջընթացը չպետք է հանգեցնեն նրան, որ մարդը դառնա բիոռոբոտ՝ կենսաբանական մեքենա:

Բազմաթիվ գիտնականների կարծիքով գիտության ու տեխնիկայի նման առաջընթացը և արհեստական ինտելեկտի գերակայությունը խոչընդոտում են հոգևոր ու բարոյական դաստիարակությունը, որի հետևանքով այսօր կանգ ենք առել հասարակության բարոյական անկման փաստի առջև: Կիրառական գիտությունների զարգացման հեռանկարում հառնում է մարդկության ոչնչացման ուրվագիծը, և ծագում է հետևյալ հարցը՝ ինչո՞ւ է անհրաժեշտ գիտատեխնիկական առաջընթացը, եթե այն պատճառ է դաժան աղետների, անգամ Երկիր մոլորակի կործանման: Այդ իսկ պատճառով կրթության

փիլիսոփայությունը, իր զարգացման ընթացքում ունենալով հոգևոր և մատերիալիստական գաղափարական շրջափուլեր, կանգնած լինելով նոր խնդրի առջև, գիտակցում է, որ ներկայումս բանականության դարաշրջանը, որը թելադրում է կեցության առաջնությունը, իր տեղը սկսում է զիջել նոր գիտակցականության դարաշրջանին: Նման պարագայում մանկավարժության խնդիրը դառնում է գիտակցական մարդու դաստիարակությունը՝ ի լրումն բանականի՝ մարդու, որը գիտակցաբար է մոտենում իր կեցության ձևի ընտրությանը՝ գիտատեխնիկական առաջընթացին՝ չկորցնելով հոգևոր, բարոյական աժեքները:

Միներգետիկա գիտության զարգացումը, որը բոլոր գիտությունների մեթոդաբանական հիմքն է, միջճյուղային ուղղություն է, որը բաց համակարգերում բացահայտում է մոդելների ինքնակազմակերպման, ինքնաստեղծման սկզբունքները: Այդ գիտության զարգացումը սկսվել է դեռևս 19-րդ դարից, սակայն 20-րդ դարի 70-ական թվականներին այն իր վրա է վերցնում նոր գործառույթ՝ գտնելով օրինաչափություններ, որոնք միջգիտական են, միավորում են բնական, հասարակական, հումանիտար գիտությունները [1, էջ 325]: Գիտնականները եկան այն եզրահանգման, որ ինքնակազմակերպվող երևույթների զարգացման գործընթացների ուղղակի ուսումնասիրությունը անմիտ է. այն հետաքրքիր է դառնում գիտությունների միացման կետում, որովհետև այդ կետում են ստեղծվում նորն ու ամենահետաքրքիրը, սակայն այդ միացումը պահանջում է կազմակերպում, և այն տեսությունը, որը զբաղվում է այդ միացումը, համախմբումը կազմակերպելու գործառույթով, կոչվում է սիներգետիկա: Միներգետիկան արդյո՞ք կարևոր է անձի զարգացման գործընթացում: Այո՛, կարևոր է:

Անձը բաց դիսիպատիվ համակարգ է, որը, անընդհատ փոխազդեցության մեջ գտնվելով արտաքին աշխարհի հետ, փոխանակվելով նյութով, էներգիայով, տեղեկատվությամբ, միաժամանակ հանդես է գալիս իբրև ինքնակազմակերպվող ստեղծարար սուբյեկտ, որի համար անհրաժեշտ է այդ բոլոր երևույթների սինթեզի, միավորման կազմակերպումը: Այդ գործընթացը կազմակերպելու համար պետք է հաշվի առնել այն առանձնահատկությունները, որ անձը բաց համակարգ է, հոմեոստազ, փակ շրջանակում վերարտադրողական գիտելիքների ձևը անցում է կատարել ինքնակազմակերպում, ինքնակազմավորում ապահովող գիտելիքների ձևի, իսկ գիտելիքները կրում են ոչ գծային, բազմանշանակալի, բազմիմաստ, անավարտ, սուբյեկտիվ բնույթ, և այդ գիտելիքների համադրման արդյունքը՝ սինթեզիան, միացման այն կետն է, որտեղ ստեղծվում է նորը, ամենահետաքրքիրը, երբ անձը պերսոնացվելով դառնում է տիեզերական բանականության մաս և ոչ թե լուծվելով անհետանում է այնտեղ, այլ մնալով ինքն իր հետ՝ ձևավորում է իր սուբյեկտիվությունը, իր եզակի ներքին աշխարհը, իր ես-ը: Եվ դրա հավանական իրականացումը տեղի է ունենում հանգիստ իրավիճակում, հանգստի ժամանակ, որը կոչվում է ժամանց: Դա է պատճառը, որ ներկայումս ավելի քան երբևէ, անձի ինքնակազմակերպումը ապահովելու համար կարևոր է դառնում ժամանցի մշակույթի ձևավորումը ողջ կյանքի ընթացքում: Ցիցերոնը գրել է. «Ես երբեք այնքան զբաղված չեմ, որքան իմ հանգստի ժամերին»: Հարցը այն է, որ այս ամենակարևորն ու ամենաակնհայտը անձի զարգացման գործընթացում՝ երեխաների ժամանցի ճիշտ կազմակերպումը, չի մտահոգել ու ուշադրության չի արժանացել երեխայի զարգացման ոչ մի տարիքում ո՛չ ընտանիքում, ո՛չ նախադպրոցում, ո՛չ դպրոցում և ո՛չ էլ բուհում: Ժամանցի ճիշտ կազմակերպման մշակույթը կարևոր է յուրաքանչյուր անձի հոգեմտավոր գործունեության կազմակերպման, ինչպես նաև ինքնիրացման հարցում:

Ժամանցի ճիշտ կազմակերպումը նախնառաջ հենվում է «աշխատանք», «հանգիստ», «Ժամանց» եզրույթների ճիշտ ընկալման և տարանջատման վրա:

«Ժամանց» բառը ծագել է հին հունական մշակույթից, հունարեն այն «սխոլե» բառն է, որի նշանակությունն է «ազատ ժամանակ», «հանգիստ», իսկ հետո նաև գիտական գրույցների անցկացման, որոշակի թեմաների շուրջ քննարկման վայր: Հենց «սխոլե» բառից է ծագել «դպրոց» բառը: Սովորաբար ժամանցն անվանել է թանկարժեք վիճակ [11, էջ 292]:

Պլատոնն իր ազատ ժամանակ մարդկանց հավաքել է «սքոլայում» և ուսուցանել նրանց: Պլատոնի ակադեմիայում ուսուցիչները կոչվում էին «սխոլարխներ», իսկ «դպրոց», «սխոլարխ» բառերը ծագում են «հանգիստ» բառից: Հետևաբար հանգստից է առաջացել փիլիսոփայության ուսուցման ձևը: Արիստոտելը կարծում էր, որ միայն հանգստի ժամերն են թույլ տալիս լիարժեք կիրառել մեր ողջ ներուժը, և հիմնական հարցը համարում էր այն, թե մարդն ինչ զբաղմունքով է լրացնում իր ազատ ժամանակը: Ըստ ստուգաբանական բառարանների՝ լատիներենում «otium»-ը «ազատ ժամանակն է»՝ «հանգիստ կամ խաղաղ վիճակը»: Հակադիր՝ «negotium» բառն է, որը նշանակում է «բիզնեսով զբաղվող, գործարար մարդ»:

Անգլերենում «pleasure» «հաճույք» բառը, որ ծագում է լատիներեն «licere»՝ «թույլատրված լինել», «այն, ինչ մեզ համար օրինական է», «ինչը գտնվում է մեր ուժերի սահմաններում», իսկ գերմաներենում «մուսսե» բառը նույն ծագումն ունեն «պարտավոր լինել, հնարավորություն ունենալ»: Ռուսերենում դա «доцуг» բառն է, որը նշանակում է «հասնել ինչ-որ բանի»՝ «достичь, достигать чего-то»: Ինչպես տեսնում ենք, ժամանցն է այն կարևորագույն ոլորտը, որը նպաստում է մարդկային ներուժի, ներաշխարհի զարգացմանն ու հարստացմանը: Հանգստի մասին առաջին մեծ տեսությունը մշակել է Արիստոտելը՝ խոսելով իր «Մետաֆիզիկա», «Բարոյագիտություն», «Քաղաքականություն» աշխատություններում: «Մետաֆիզիկա» գրքում նա գրում է. «Որոշ արվեստներ հորինվել են մարդու անհրաժեշտ կարիքները բավարարելու համար [4, 5]»: Նա առանձնացնում է արվեստների 2 տեսակ՝ կախվածության, ծառայողական (artes serviles) և ազատական (artes liberales) արվեստներ, որոնք ուղղված են սեփական անձի ժամանցի համար: Ժամանցը մեր մտքի ազատության, հասունության, լիարժեքության և կյանքի որակի փորձությունն է, ազատ ու երջանիկ կյանքի բանալին: Դառնալով իր քաղաքական հայացքներին՝ Արիստոտելն ասում է. «Մենք արհեստ ենք անվանում այն արվեստն ու գործունեությունը, որոնք կատարվում են վճարովի հիմունքներով, մարդկանց գրկում են անհրաժեշտ հանգստից և նվաստացնում են նրանց»: Նա ժամանցի մասին խոսում է որպես հատուկ գործունեության, էներգիայի, որի միջոցով բացահայտվում է մարդկանց ներուժը: «Հասուն մարդկանց նպատակը չի կարող լինել զվարճանքը: Երջանկությունը զվարճանքի մեջ չէ» [4]:

Ըստ Արիստոտելի՝ լիբերալ կրթությունը ազատ արվեստ է: Այն հակաթույն է զանգվածային մշակույթի, նրա ապականիչ ազդեցությունների, անշունչ և անսիրտ մասնագետներ թողարկելու միտումի դեմ: Դասական կրթությունը այն աստիճանն է, որով մենք փորձում ենք զանգվածային ժողովրդավարությունից բարձրանալ դեպի ժողովրդավարություն՝ իր սկզբնական իմաստով: Ժամանցն ինքնին դեմ է զանգվածայնությանը: Ժամանցի արվեստը հակասում է զանգվածային ժամանցին, որովհետև ժամանցի ընթացքում մարդը ձևավորում է իրեն, իր անհատականությունը, ազատությունը, ինքնատիպությունը: Ժամանցը կերտում է յուրաքանչյուրիս, հետևաբար այն չի կարող համատարած լինել [7]: Կարծում ենք՝ այստեղ տեղին է նշել «դեմոկրատիա» (ժո-

ղովրդավարություն) բառի այսօր ընդունված բնորոշումը՝ «դեմոս»՝ «ժողովուրդ», «կրատոս»՝ «կառավարել»: Ըստ մշակութաբան, երաժիշտ, գրող, փիլիսոփա Միխայիլ Կազինիկի և ոչ միայն ըստ նրա՝ իր սկզբնական իմաստով դեմոսը ժողովուրդ չէ և երբեք ժողովուրդ չի եղել: Դեմոսը ժողովրդի այն մասն է, որն անցել է յոթ ազատ արվեստները և տիրապետում է մտքի ազատությանը: Ժողովրդի մյուս մասը կոչվում է «օխլոս», որը «ամբոխ» բառն է, «օխլոկրատիա»՝ «ամբոխի տիրապետություն»: Ամբոխը ի վիճակի է հասկանալու միայն տարրական կարիքները հոգալու պարզունակ թեմաները [7]:

Անտիկ դարաշրջանի փիլիսոփաները, գերագնահատելով ժամանց ֆենոմենը, քամահրում, արհամարհում էին ֆիզիկական աշխատանքը՝ համարելով, որ այն արժեզրկում է մարդուն՝ ոչնչացնելով նրա արժանապատվությունը:

Երբ քրիստոնեությունը դարձավ պետական կրոն, այլ կերպ գնահատվեցին ֆիզիկական աշխատանքն ու առհասարակ աշխատանքը. հատուկ ուշադրություն դարձվեց ն՝ ժամանցին, և՛ աշխատանքին: Աստված առօրյա աշխատանքից հանգստանալու համար առանձնացրել է շաբաթ օրը՝ վերլուծելու համար սահմանված օրենքներն ու պատվիրանները:

Ծննդոց գրքի իր մեկնաբանության մեջ Օգոստինոսը գրել է, որ Ադամը աշխատել է դրախտում, որ աշխատանքը անեծք չէ մարդու համար, որ աշխատանքը նույնպես արժանապատվության մաս է:

Աշխատանքի ու հանգստի անցկացման կարևորության մասին գրել են նաև Թոմաս Շոբը, Թովմաս Աքվինացին, Սենեկան: Վերջինս հեղինակն է «De otio» (հանգստի ժամանակ) աշխատության, որտեղ նա կարևորում է այն ժամանակահատվածը, որն օգտագործվում էր ինտելեկտուալ աշխատանքի միջոցով հասարակությանը օգտակար լինելու համար:

Օգոստինոս Երանելին իր հայտնի «Խոստովանություն» գրքում գրում է. «Ես սիրում էի ազատությունը, բայց դա փախուստի դիմաց ստրուկի ազատությունն էր: Ազատությունը սահմանափակում է, բայց երբ դու քեզ սահմանափակում ես Աստծո պատվիրաններով, հենց այդ ժամանակ դու ձեռք ես բերում իրական ազատություն» [2]:

Իրավիճակը փոխվում է հեղափոխական շարժումների ժամանակ: Հեղափոխականներ Լյութերը, Կալվինը Յվինգլին, ստեղծելով իրենց ուսմունքը, մեծապես կարևորեցին աշխատանքը: Չսիրելով ծույլ վանականներին՝ կարծում էին, որ վերջիններիս հայեցողական կյանքն ուղղակի բեռ է հասարակության համար: Պետք է աշխատենք բոլորս, և ոչ ոք չպետք է խուսափի աշխատանքի պատասխանատվությունից: Աշխատանքի մեջ է մարդը ծառայում Աստծուն: Այս միտքը առաջին անգամ Վեբերն է արտահայտել իր «Բողոքականության էթիկան» գրքում:

16-րդ դարի հեղափոխականները, ինչպես նաև Մարքս Վեբերը, ուռճացնելով աշխատանքի կարևորությունը, ստվերում թողեցին հին ժամանակների, միջնադարի շատ կարևոր ձեռքբերումներ: Ռեֆորմացիան, գերագնահատելով աշխատանքային էթիկան, մոռանում էր, որ մեր ներսում կա ևս մեկ պատուհան, և այդ պատուհանը կապված չէ միայն անձնուրաց աշխատանքի հետ: Այն մեր ներաշխարհի պատուհանն է, որը երբեք չի բացվի, ու մենք չենք զգա ազատության տարածությունը, եթե փակ ենք պահում այդ կարևորագույն պատուհանը: Եթե միջնադարում իրական հանգիստը իբրև ժամանց վայելում էին մարդկանց արտոնյալ խմբերը, նոր ժամանակներում՝ ազնվականները, հետազայում, այսպես կոչված, ազատ մասնագիտությունների տեր մարդիկ, որոնք իրենց հանգիստը կազմակերպում էին ինքնազարգացման, իրենց ես-ը բացահայտելու համար, ապա մարդկանց մեծ մասը հնարավորություն չունեի հանգստի, ժամանցի,

քանի որ հարկադրված էին աշխատել իրենց գոյությունը պահպանելու համար: Համաձայն լուսավորության գաղափարախոսության՝ 20-րդ դարում գերազանց կրթություն ստանալու, կատարելագործված գրույցներ վարելու, գեղեցիկ այգիներն ու պատկերասրահները վայելելու, փիլիսոփայությամբ, պոեզիայով, ճանապարհորդություններով տարվելու հնարավորությունները պետք է տարածվեին մարդկանց ավելի մեծ խմբերի վրա: Սակայն լուսավորության այս իդեալը հակառակ պատկեր էր ստացել: Այդ պատճառով 20-րդ դարի կեսերին առաջադեմ մի շարք մտածողներ կրկին վերադարձան ժամանցի թեմային, գրվեցին մի քանի արժեքավոր գրքեր: Հորկհայմերն ու Ադորնոն գրում են «Լուսավորության դիալեկտիկա» գիրքը, որում առաջարկում են կատարել ժամանակի դիագնոստիկա [11]: Երբ ժամանակակից մարդիկ ավելի շատ ժամանակ ունեցան, նրանք սկսեցին այն օգտագործել այլ նպատակներով ոչ այնպես, ինչպես կարծում էին լուսավորության առաջնորդները, իսկ վերնախավը մեծամասնության համար հորինեց քվադի հանգիստը, որը Հորկհայմերն ու Ադորնոն անվանեցին արդյունաբերության մշակույթ: Ըստ նրանց՝ դա ի վերուստ ուղղված զվարճանքի պրակտիկա է: Երբ մարդը կարիք է գգում բացարձակ պարապության, զվարճանքի ու ցրվելու, նա ոչ թե ձգտում է գիտելիքի ու զարգացման, այլ նվազագույն հոգևոր լարվածություն պահանջող հանգստի: Թատրոնը աստիճանաբար զիջում է կաբարեին, լուրջ գրականությունը, սիբրոդական ամսագրերն ու թերթերը գնալով ավելի են հարմարվում ընթերցողի ճաշակին: Մարդկանց ճաշակը բարձրացնելու ու նրանց հոգևոր զարգացումը խթանելու փոխարեն վեհը, բարձրը սկսում են պարզեցվել՝ դառնալով անլուրջ ու մակերեսային: Տեղի է ունենում բարդ մշակույթի տոտալ մերժում, և մարդկանց հանգստի ժամանակահատվածը լցվում է մշակույթի՝ հասարակության ձևավորած ճաշակի թելադրանքով՝ ասոցացվելով ոչինչ չանելու ու զվարճանալու հետ: Արվեստը, որի հիմնական նպատակն էր մարդկանց հոգեմտավոր աշխարհը հզորացնելը, ոգին բարձրացնելը, կորցնում է ազատ ժամանակ, ինքնուրույն գործունեություն ծավալելու գործառույթը: Վերածվելով չմտածված զբաղմունքի՝ ժամանցը դառնում է մի գենը՝ ուղղված անձի ոչնչացմանը: Լայնատարած դատարկամտության ամենասարսափելի հետևանքը դառնում է մարդկանց մտքի ազատ լինելու անկարողությունը, որը հանգեցնում է թերահավատության ու անհավատության:

Էրիխ Ֆրոմը իր «Առողջ հասարակություն» գրքում գրում է. «Մեր բնակչության ավելի քան 90 տոկոսը գրագետ է: Ռադիոն, հեռուստացույցը, կինոն, օրաթերթերը հասանելի են բոլորին, բայց փոխանակ մեզ ծանոթացնելու անցյալի ու ներկայի լավագույն գրական ու երաժշտական ստեղծագործություններին, լրատվամիջոցները մարդկանց ուշադրությունը գրավում են իրականությունից հեռու, ցածրորակ անհետաքննություններով: Դա այնքան սարսափելին չէր լինի, եթե չլինեք այն փաստը, որ այն, ինչ մենք լսում, կարդում կամ դիտում ենք, ուղղակիորեն ազդում է մեր մտավոր զարգացման ու աշխարհընկալման չափանիշների վրա» [12]:

Ալբերտ Շվեյցերն իր «Մշակույթ և էթիկա» գրքում գրում է, որ մարդկանց գերլարված վիճակը օրգանապես կապված է նրանց պարտադրված գոյությանը: Շատերը ապրում և պահպանում են իրենց գոյությունը միայն որպես աշխատուժ, այլ ոչ թե որպես մարդ: Աշխատանքը դարձել է յուրաքանչյուրիս գոյատևման ու կենսագործունեության կարևորագույն մասը: Մենք ստեղծված ենք աշխատելու համար: Դեռևս վաղ տարիքից, տեսնելով մեր ծնողների և առհասարակ մեր շրջապատի մարդկանց պատասխանատու վերաբերմունքը աշխատանքի նկատմամբ, հասկանում ենք, որ աշխատանք ունենալը լուծում է անգործությունից փրկվելու, նյութական բարեկեցություն ապահովելու

կարևորագույն խնդիրները, իսկ հանգիստը ժամանակի այն մնացած մասն է, որին, կարելի է ասել, կամա տրվում ենք աշխատանքից հետո ֆիզիկական ուժերը վերականգնելու, նորից աշխատանքի անցնելու նպատակով: Երեխան անուղղակիորեն այս ամենի գոհն է դառնում դեռ մանկության տարիներից, երբ ծնողները, կլանված լինելով աշխատանքային զբաղվածությամբ, անհրաժեշտ ուշադրություն չեն դարձնում երեխայի ժամանցի մշակույթ ձևավորելու գործընթացին: Հետևաբար նրա զարգացման համար օրգանապես անհրաժեշտ հիմքերը անդառնալիորեն խարխվում են:

1948 թ. գերմանացի փիլիսոփա Ժոզեֆ Պիպերը գրեց փայլուն էսսե՝ «Հանգիստը՝ որպես մշակույթի հիմք» վերնագրով: Նա իր ընթերցողին առաջարկում է մտածել արդյոք նա ունի հանգստի պլանավորված ժամանակահատված, ինչպիսին է այն, ինչ է նա ստանում իր հանգստից: Ըստ Պիպերի՝ ազատ ժամանցը մշակույթի հիմքն է:

Ջ. Փայփերը հանգստի մասին իր էսսեում հարց է ուղղում ընթերցողին, թե ինչով է նա լցնում իր ազատ ժամանակը, որքանով է այն ֆիզիկապես ու հոգեպես օգտակար: Ազատ ժամանցից հետո զգո՞ւմ է, որ նոր բան է սովորել:

Ամեն տարի գիտատեխնիկական զարգացման շնորհիվ տեղի է ունենում ազատ ժամանակի ավելացում: Ի տարբերություն հին ժամանակների՝ գրեթե կիսով չափ կրճատվել են աշխատանքային ժամերը, ինչի մասին մեր նախնիները չէին երագում անգամ: Այնուամենայնիվ, շատերը չգիտեն, թե ինչպես օգտագործել ձեռք բերված այդ ազատ ժամանակը:

Էդիթ Հոլը այդ մասին գրում է. «Եթե մենք չարժևորենք ժամանցի արվեստը, ապա կվտանգենք մեր հոգևոր առողջությունը: Հայտնվել ենք մի իրավիճակում, երբ չգիտենք, թե ինչպես օգտագործել ձեռք բերված ազատ ժամանակը, և ամեն անգամ ուրախանում ենք, երբ հաջողվում է սպանել հերթական օրը»: Ազատ ժամանակը ստեղծագործական գործունեությամբ լցնելու անկարողությունը աստիճանաբար վտանգավոր է դառնում: Նման մարդը դառնում է ապակողմնորոշված: 21-րդ դարում հնարավոր չէ անտեսել քարոզչության բացասական դերը:

Դեռևս 18-րդ դարում Էմանուել Կանտը քաղաքականությունը դիտարկում էր իբրև ողջ մարդկության, այլ ոչ թե քառասյին պայքարում իշխանության ձգտող առանձին պետությունների գործ: Նա պնդում էր. «Դու միայն այն ժամանակ կհասնես քո կոչմանը, նշանակությանը, այն ժամանակ կունենաս քո և քո նախկին սերունդների կյանքի իմաստը հասկանալու հաջողություն, եթե քո մեջ մշակես ինքնուրույն մտածելու, վերլուծելու ընդունակություն՝ անկախ ուրիշների դատողություններից»: «Այո՛, դա հնարավոր է,– գրում է Կանտը,– սովորի՛ր օգտվել քո բանականությունից, ունեցի՛ր քաջություն, արիություն, վճռականություն՝ այդ անելու համար: Երանելի է այն մարդը, որը կարող է ակտիվացնել իր բանական սկիզբը»: Կանտը մնում է մեր գլխավոր ուսուցիչներից մեկը, և նրա մտքերը այսօր այժմեական են, քան երբևէ:

Հանգստի ճիշտ կազմակերպված ժամանցը կառավարում է մարդու մտքերը, նպատակները, և, բնականաբար, ցանկացած ոլորտում, լինի դա ֆիզիկական, թե հուզական, պլանավորված հանգիստը նպատակաուղղված է ինքնազարգացմանը: Այդ ամենը փոխկապակցված է մարմնին, զգացմունքներին, մտածողությանը, երևակայությանը, և կարևորվում է արդեն անհատական մոտեցումը: Կենտրոնանալ միայն մեկ՝ մտավոր, ֆիզիկական կամ զգայական հաճույքի վրա անարդյունավետ ու հոգնեցնող է դառնում: Այսօր չի կարելի անտեսել ժամանցի մշակույթի ճիշտ ձևավորման անհրաժեշտությունը, երբ ամբողջությամբ ջնջվել է իրականի և վիրտուալի սահմանագիծը: Շատ հաճախ մենք անտեսում ենք ամենակարևորը. ժամանցին պետք է պատրաստվել՝ գիտակցելով,

որ արվեստը, երաժշտությունը այն նուրբ և միաժամանակ հզոր կարգավորիչներն են, որոնք կարգավորում են մեր նեյրոնային համակարգը: Ինչպես երաժշտական գործիքները պետք է ճիշտ լարել՝ լավ աշխատելու համար, այնպես էլ նեյրոնային համակարգը: Առանց դրա կլինի հոգևոր կազմաքանդում, կստեղծվի միտք արտահայտելու անկարողություն:

Վիրտուալ աշխարհի մասին կան և՛ լավ, և՛ վատ կարծիքներ: Հարցն այն է, թե մենք ինչպես ենք օգտվում այդ աշխարհից: Մարդկության մի մասը այն օգտագործում է ինքնազարգացման, գիտելիքների զարգացման, իսկ մյուս մասը՝ մասսակայան հետաքրքրությունները բավարարելու նպատակով:

Հենվելով ժամանակակից էմպիրիկ հետազոտությունների վրա՝ ակնհայտ է դառնում տարբերությունը Լուվրում վիրտուալ շրջագայություն կատարող, տարբեր լեզուներ կամ Հին Եգիպտոսի պատմությունը ուսումնասիրող և բոլորովին անիմաստ հետուստասերիալներ դիտող մարդկանց միջև: Պետք է նախևառաջ ձևավորել երեխաների զգացմունքային աշխարհը, հույզերը, երևակայությունը, մտածողությունը, ապա նրանց առջև բացել վիրտուալ աշխարհի դռները: Հակառակ դեպքում նրանք կհայտնվեն պատրանքային աշխարհում, ինչպես մարդիկ Պլատոնի «Քարանձավ» առասպելում, որը մարդկության պատմության մեջ համարվում է մտքի փոխակերպման գլխավոր փիլիսոփայական չափորոշիչը: Մենք ծնվել և ապրում ենք ոչ թե իրական, այլ պատրանքային, երևակայական աշխարհում, սակայն ունենք հնարավորություն մեր միտքը ուժեղացնելու, զորացնելու շնորհիվ ազատագրվելու այդ պատրանքից:

Պլատոնը նկարագրում է, թե ինչպես կարող է տեղի ունենալ արմատական, խորքային փոփոխություն ոչ միայն մտածելակերպում, այլև ապրելակերպում: Այդ ներքին փոխակերպման իրականացման համար մենք կարիք ունենք օգնության: Եվ երբ ստանում ենք այդ ի վերուստ պարգևած ընծան, նվերը կրթվելու ճանապարհով, կրթության միջոցով ակտիվացնելով մեր բանական սկիզբը՝ անմիջապես ստանձնում ենք պարտավորվածություն ուրիշներին օգնելու՝ այդ ճանապարհը անցնելու համար:

Պլատոնն իր «Քարանձավ» առասպելով հանդես է գալիս որպես մեծագույն մանկավարժ ողջ մարդկության համար, ներքին փոխակերպում իրականացնելու մեծ վարպետ:

Եզրակացություններ: Դեռ անտիկ դարաշրջանից ի վեր ժամանցը համարվել է հատուկ գործունեություն, էներգիա, որի միջոցով բացահայտվում է մարդու ներուժը՝ գնալով դեպի զարգացում ու առաջընթաց, երբ գիտության և տեխնիկայի զարգացումը փոխում էր մարդու բարեկեցությունը: Դժվար չէ նկատել, որ ներկայումս էներգիան փոխել է իր վեկտորը և գործում է հակառակ ուղղությամբ: Ի վերուստ տրված այն ընծան, եզակի նվերը, որը տրված է մարդուն՝ մնացած բոլոր կենդանիներից տարբերվելու համար, կարծես վերցվում է մարդուց՝ արժեզրկելով, ապամարդկայանացնելով մարդկայինը: Ահա թե ինչու ներկայումս իրականի ու վիրտուալի սահմանաջնջման դարաշրջանում, այդչափ հրատապ կարևոր է դառնում ժամանցի մշակույթի դերը, նրա ճիշտ կազմակերպումը, որը կօգնի երեխաների բանականի, հուզականի, երևակայականի գիտակցված համադրման, սիներգիայի կազմավորմանը, որի ընթացքում են ծնվում նորը, բարոյականն ու մարդկայինը: Դա է ճանապարհը ինքնակազմավորման ու ինքնակազմակերպման: Անհատականությունը պետք է ձևավորել. դա գործընթաց է:

Կարծում ենք՝ տեղին է նշել Կոնֆուցիոսի հետևյալ միտքը. «Ես լսում եմ և մոռանում եմ, ես տեսնում եմ և հիշում եմ, ես գործում եմ, և միայն ու միայն այդ ժամանակ եմ ես հասկանում, գիտակցում» [8]:

ENTERTAINMENT AND ITS ROLE IN PERSONAL DEVELOPMENT PROCESS

Kirakosyan Gayane

lecturer,

Yerevan State University,

Republic of Armenia

gayane.kirakosyan@ysu.am

Summary

A brief introduction. The most important scientific achievement of the last era is the development and implementation of computer information technologies in almost all spheres of life. Artificially loaded electronic devices have become the ideal of human intelligence. However, computer literacy often provides lifeless and non-deterministic information to children, which negatively affects their emotional, moral and spiritual development. At the beginning of the 19th century, psychologist, philosopher, pedagogue Georgi Gurdjieff expressed his fears about this. He mentioned the danger of people turning into a machine. Development and progress should not lead to people becoming a biorobot, a biological machine.

The philosophy of education, having passed through spiritual and materialistic ideological stages in its development, recognizes that today the age of reason gives way to the age of awareness. The task of pedagogy is to educate a conscious person who consciously approaches the choice of his life path and scientific and technical progress.

The article presents the importance of entertainment culture formation in the process of personality development and self-formation. Ever since antiquity, leisure has been considered a special activity, a special energy that was the language of cosmic harmony and through which man could reveal his potential by personalizing the cosmic intelligence.

The elite of the 20th-21st century invented quasi-rest for the majority, which, subsequently dehumanizing the human and dignified with the help of propaganda through infernal energy, forms a new reality, teaching how to live, think, and nourish the spiritual. Depreciating the spiritual and intellectual world of people, the elite strives to deprive them of their ability to work independently. Leisure, having turned into entertainment, became a weapon aimed at destroying a person. That is why today it is extremely important to return to the origins of leisure culture, to properly organize the conscious synthesis of reason, emotions and imagination in children - a process in which something new, moral and human is born. Only in this way will the human mind be able to save the planet Earth from catastrophes and destruction.

Keywords: *fun, relaxation, synergy, energy, subjectivity, self formation, cosmic intelligence, consciousness.*

РОЛЬ ДОСУГА В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ

Киракосян Гаяне

Преподаватель,

Ереванский государственный университет,

Республика Армения

gayane.kirakosyan@ysu.am

Аннотация

Важнейшим научным достижением последнего времени является внедрение компьютерных информационных технологий практически во все сферы жизнедеятельности и их развитие. Искусственно запрограммированные электронные устройства стали восприниматься как идеал человеческого интеллекта. Однако компьютерные знания часто предоставляют детям дезориентирующую информацию, что негативно сказывается на их эмоциональном, нравственном и духовном развитии. Ещё в начале XIX в. свои опасения по этому поводу высказывал психолог, философ и педагог Георгий Гурджиев, который говорил об опасности превращения человека в машину. Развитие и прогресс не должны привести к тому, чтобы человек стал биороботом – биологической машиной.

Философия образования, пройдя через духовные и материалистические идеологические этапы в своём развитии, признаёт, что сегодня век разума уступает место веку осознанности. Задачей педа-

гогики становится воспитание человека, который осознанно подходит к выбору своего жизненного пути и научно-технического прогресса.

В статье показано, какое значение приобретает культура досуга в процессе развития и формирования личности. С древних времён досуг считался особым видом деятельности, источником энергии, которая служила языком космической гармонии и помогала человеку раскрыть свой потенциал, синхронизируясь с космическим разумом. В XX-XXI вв. элита придумала для большинства людей так называемый «кваздосуг», который, дегуманизируя человека с помощью пропаганды через инфермальную (деструктивную) энергию, формирует новую реальность, учит людей, как жить, думать и что потреблять на духовном уровне. Обесценивая духовный и интеллектуальный мир людей, элита стремится лишить их способности к самостоятельной деятельности. Досуг, превратившись в развлечение, стал оружием, направленным на уничтожение личности. Именно поэтому сегодня крайне важно вернуться к истокам культуры досуга, правильно организовать сознательный синтез разума, эмоций и воображения у детей – процесс, в котором рождается нечто новое, нравственное и человеческое. Только так человеческий разум сможет спасти планету Земля от катастроф и разрушений.

Ключевые слова: досуг, отдых, синергия, энергия, субъектность, формирование личности, космический разум, осознание.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Վարդումյան Ս., Հովհաննիսյան Ա., Վարելլա Գ., Ժամանակակից մանկավարժական մոտեցումներ. մասնագիտական կրթություն և մասնագիտական զարգացում: Ձեռնարկ մանկավարժների և կրթության կազմակերպիչների համար, «Նոյյան տապան», Երևան, 2005, 409 էջ:
2. Օգոստինոս Երանելի, Խոստովանություն, Երևան, 2008, 479 էջ:
3. Андреева С.В., Феномен досуга: история и современность» специальность «Прочие социальные науки» «Философия, социология, политология» 2010 г: 338-039.pdf (tsu.ru)
4. Аристотель. Политика // Аристотель. Сочинения: В 4 т. М.: Мысль, 1983. Т. 4. URL: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/54591>
5. Аристотель. Сочинения: В 4 т. / Пер. с древнегреч.; Общ. ред. А.И. Доватура. М.: Мысль, 1983. Т. 4. 830 с. URL: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000350/st000.shtml>
6. Баумейстер А., Тайна творческого досуга. Что нас делает свободными и зрелыми личностями, Онлайн лекция
https://www.youtube.com/watch?v=uciH2KPi284&ab_channel=AndriiBaumeister
7. Казиник М., Семь свободных искусств
<https://youtu.be/MOQkcKm8W24?si=sxEwlJl9E26AizE2>,
8. Конфуций цитаты, <https://ru.citaty.net/avtory/konfutsii/>
9. Рассел Б., История западной философии [Электронный ресурс] / Подгот. текста и науч. ред. В.В. Целищева. Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1997. 815 с. URL: <http://www.philosophy.ru/library/russell/01/00.html>
10. Рябков В.М., Проблемы досуга в наследии Аристотеля // Бизнес. Образование. Право. 2019. № 1 (46). С. 416–420. DOI: 10.25683/VOLBI.2019.46.110.
11. Фролов Э.Д., Парадоксы истории – парадоксы Античности: очерки. СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 2004. <https://gtmarket.ru/library/basis/5521/5522> Теодор Адорно, Макс Хоркхаймер: Диалектика просвещения.
12. Фромм Э., Бегство от свободы / Пер. с англ. Г.Ф. Швейника, Г.А. Новичковой. М.: Академический Проект, 2007. 272 с.

Получено: 26.09.2024

Received: 26.09.2024

Рассмотрено: 09.10.2024

Reviewed: 09.10.2024

Принято: 22.10.2024

Accepted: 22.10.2024

© The Author(s) 2024

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Comercial 4.0 International License